

Ældres tidløse venskaber

Opfattelsen af, hvad et venskab er og betyder, ændrer sig måske med alderen. Gamle venner virker tilsyneladende vigtigere end nye, og der er heller ikke lige så store sociale behov som i yngre år

Antallet af gode venner bliver typisk mindre i alderdommen, hvilket kan give grobund til myten om, at ensomhed er et udbredt problem. Denne myte holder dog ikke stik i virkeligheden, da kun 5% af de ældre tilkendegiver, at de ofte er uønsket alene (Platz 2005, Leeson 2004). Andre studier viser ydermere, at følelsen af ensomhed er størst blandt unge, og derefter falder gradvist gennem livet (Tornstam 2005:167).

I denne artikel undersøger vi venskabers betydning for ældre mennesker. Et venskab kan i denne sammenhæng defineres som en social relation, der er baseret på frivillighed (i modsætning til fx familie- og arbejdsrelationer), gensidig sympati, fælles aktiviteter og ligeværd (Svare 2005). For at forstå sociale relationers betydning for mennesker, der har indgået sådanne relationer gennem et langt liv, bør vi, ifølge filosofen Henri Bergson, betragte relationer i et tidsmæssigt perspektiv og skelne mellem to slags tider: den indre, subjektive tid, som Bergson kalder *durée* (den stadige bevarelse af fortiden i oplevelsen af det der sker nu), og den ydre, kosmologiske tid som vi kan aflæse på vo-

res ure (Bergson 1946). Det lader til, at denne indre tid, denne *durée*, får lov til at indtage mere og mere plads i de ældres liv, efterhånden som alderen skridder frem, og livets oplevelser lagres, modnes og vurderes.

Udsagnene i artiklen stammer fra et forskningsprojekt om danske pensionisters oplevelse af trykthed [note 1], herunder temaerne venskaber, hjemmet og døden. Alle udtalelser og beskrivelser er anonymiserede.

Venner uden at være sammen

Undersøgelsen viser, at venskaber synes at få stærkere betydning *som potentiale* i alderdommen, i den forstand, at det i højere grad bliver *muligheden* for at kunne komme i kontakt med de gamle venner, der bliver afgørende. Forvisningen om, at de gamle venner stadig er derude et sted, og at man har mulighed for at tage kontakt til dem, har større betydning end selve det at mødes i praksis. At samvær med de gamle venner ikke foregår lige så hyppigt som tidligere, og det måske ikke har den samme karakter, er ikke så afgørende. Et eksempel på dette ses hos

Asta, der er 67 år gammel og tidligere kontorassistent. Hun bor i en gammel lejelejlighed i Københavns Sydhavn med sin mand. Asta bliver her spurgt om, hvem der er hendes bedste ven:

Jeg har min barndomsveninde, vi ses godt nok ikke, men vi ringer sammen og sender fødselsdagskort og julekort til hinanden, altså vi har stadigvæk kontakten.

Er det hende, som du ville fremhæve som din bedste ven?

Ja, det er det.

Hvornår har I sidst været sammen?

Uha, det er fire år siden. Det var til en 60-års-fødselsdag hos hendes bror. Jamen når vi snakker sammen, så har vi aldrig været fra hinanden.

Hvor tit snakker I sammen?

Vi snakker sammen fire gange om året. Hun arbejder stadig væk, selv om hun er 67.

Asta konstaterer, at hun ikke ser sin barndomsveninde, som dog alligevel bliver fremhævet som den bedste veninde. På trods af en begrænset kontakt har de et stærkt venskab, som holdes i

Venskaber synes at få stærkere betydning *som potentiale* i alderdommen i den forstand, at det i højere grad bliver *muligheden* for at kunne komme i kontakt med de gamle venner, der bliver afgørende

gang af det, der lyder som en næsten programsat form for social interaktion, med julekort og fire årlige telefonsamtaler. Deres relation baserer sig på noget, der er skabt i fortiden og vedbliver med at være sådan på trods af, at man ikke ses rent fysisk. Senere i interviewet fortæller Asta om de andre veninder, som hun oftere ser. Der er bl.a. en, som hun mødes med hver mandag eftermiddag for at *sludre og drikke cocktails*, som hun udtrykker det. Dette venskab rummer dog slet ikke den samme betydning. Asta giver udtryk for, at ses man ikke særligt ofte, så forandrer ens venskabsrelation sig heller ikke. Det er Astas indre billede af venskabs værdi, der er det vigtigste. Har man én gang i fortiden etableret sig som bedste venner, så bliver denne relation ikke forandret af, at man lever hvert sit liv distanceret fra hinanden. Omvendt kan man med andre sociale relationer have en høj grad af samtidighed og rumligt fællesskab, fx i kraft af et regelmæssigt, ugentligt cocktailsamvær, uden at det har lige så stor værdi for Asta.

Tiden og venskaberne

Anna på 85 år lever efter mandens død alene i sin store tre-værelses lejlighed centralt i en større by i Jylland. Hun fortæller, at hendes bedste veninder er

en gruppe kvinder, som hun mødes jævnligt med og spiller kort. Hun bliver her spurgt, hvad det er der gør, at hun kalder dem sine bedste veninder:

Fordi jeg har kendt dem altid, jeg kender deres børn, jamen vi har kendt hinanden, det er det, der hedder bedste veninder. Jeg kan jo ikke sige, min nabo herinde [peger mod naboen], som jeg snakker med hver dag, og som kommer herind, og jeg kommer ind til hende, og hun kan også tage mig med i sommerhuset, men det kan jo ikke være min bedste veninde

I udsagnet diskuterer Anna med sig selv, hvorvidt en person, der er kommet til relativt sent i livet, kan betegnes som en 'bedste ven'. Naboen er den hun har mest samvær med, men ligesom vi hørte det med Astas historie, så er det ikke hyppigheden af samværet, der definerer den bedste ven. Derimod har det afgørende betydning, at man har en fælles forhistorie for at opfatte sig selv som bedste venner.

Når vi i interviewene har spurgt pensionisterne om, hvem der var deres bedste ven, så har svaret næsten altid været, at det var én, som man har kendt i rigtig lang tid, ofte helt tilbage fra skoletiden eller det tidlige arbejdsliv. At

Artiklen redegør for nogle af resultaterne fra et forskningsprojekt: *Tryghed og livskvalitet for ældre*, udført på Center for Forskning i Eksistens og Samfund, Sociologisk Institut, Københavns Universitet. Her fokuseres på ældre menneskers opfattelser af venskab som fænomen og som sociale relationer, set i livsløbsperspektiv. Med anvendelsen af Henri Bergsons tidsfilosofi finder forfatterne, at ældre mennesker vægter de tidligere venskaber højere end venskaber, som er opstået senere i livet, men at lange venskaber som dem, der foregår i et parforhold, opfattes som de vigtigste. Forskningsprojektet baserer sig på interview, og nogle af de interviewede giver udtryk for at have formindskede sociale behov med alderen, hvilket er i tråd med Lars Tornstams teori om gerotranscendens.

Denne artikel er peer reviewet

Søren la Cour er cand comm , MPH, Anders Bonatto Fisker er cand.scient.soc. og de har udført forskningsprojektet for Center for Forskning i Eksistens og Samfund, Sociologisk Institut, Københavns Universitet.

Kontaktadresse: slc@soc.ku.dk

Når vi i interviewene har spurgt pensionisterne om, hvem der var deres bedste ven, så har svaret næsten altid været, at det var én, som man har kendt i rigtig lang tid, ofte helt tilbage fra skoletiden eller det tidlige arbejdsliv

der somme tider kan være gået rigtig lang tid, siden man sidst har set denne person, spiller umiddelbart ikke den store rolle. Eksempelvis er det mere end 20 år siden, 75-årige Helge fra Lolland har set en bestemt kammerat, som han over en årrække arbejdede sammen med på et bilværksted. Helge er ikke klar over, præcist hvor kammeraten bor den dag i dag, men det ændrer ikke ved, at han stadig betragter denne person som sin bedste ven. Han svarer hurtigt og i nutidsform til spørgsmålet om han har en bedste ven *Ja, det har jeg i grunden, han er flyttet til Sverige.*

En forklaring på, hvorfor de gamle venner er så vigtige, kan hentes ved at se på, hvordan levetid figurerer i hukommelsen. Når pensionisterne fortæller om deres liv, og hvad der er og har været vigtigt for dem, så afspejler disse fortællinger om en tidløshed og en kontinuitet i oplevelsen af livet. Det gælder ikke mindst, når det handler om de stærke venskaber, de har og har haft, gennem tiden. Der skelnes ikke mellem, hvem der var vigtige i en (fjern) fortid og i nutiden. Bergsson beskriver, hvordan det ikke er muligt at inddele tidsoplevelsen i afgrænsede perioder. Livet må derimod ses som en lang uafbrudt bevægelse, der ligesom en melodi kun giver mening, når den høres i sin sammenhæng – og ikke som enkelte, afbrudte toner (Bergson 1946:149). På grund af denne kontinuitet og tætte forbindelse mellem oplevelser fra *fortiden* og livet i *nutiden* er det relevante spørgsmål til de ældre i virkeligheden ikke, hvorfor en ven stadig er vigtig og betydningsfuld, men derimod, hvorfor vennen *ikke* længere skulle have nogen betydning. Vi skal ikke redegøre for, hvorfor vi husker, men derimod for hvorfor vi glemmer (Ibid:153).

Venskabets eksklusivitet

Einar på 79 år har i mange år boet sammen med sin kone i deres parcelhus i en lille provinsby i Vestjylland. Måske netop på grund af, at de har levet så mange år sammen det samme sted og har en så sammenvævet dagligdag, finder han det vigtigt, at han har nogle sociale relationer, som eksisterer særligt for ham. For ham indbefatter *det gode*

venskab en form for fortrolighed og eksklusivitet. Derfor er Einar ikke glad for, at hans samvær med de gode venner fra skoletiden skal forstyrres af, at konerne nu gerne vil være med til deres sammenkomster. Men sådan er det nu alligevel blevet. Einar laver sjov med det, men man fornemmer alligevel, at der er en vis alvor bag.

Vi er fem [gode venner]. Det er nogle gamle skolekammerater. Dem traf jeg på realskolen, og vi kommer stadig væk sammen og nyder at være sammen. Nu har kvinderne fået lov til at komme med. Det var jeg faktisk også lidt imod, men der er en af dem, der er læge, han er ikke gift eller noget, så han har jo inviteret dem over på Kro til spising, og det var da pænt af Kaj at gøre det, men så siger han, *jeg har altså inviteret damerne med. Ja, vi har jo sådan glædet os, siger pigerne.*

Jamen, det skal I ikke efterfølgende, sagde jeg, fordi det er ikke det, der er meningen med at gå sammen.

Venskabet med de gamle skolekammerater er noget særligt, ikke mindst fordi det kun eksisterer lige præcis mellem disse fem personer. Kommer andre ind i den fælles omgangsform, som de har sammen, så er samværsformen forandret, og de sociale muligheder er ikke længere de samme. Kaj, der foreslog, at konerne skulle med, er selv alene, så han har ikke noget imod at kvinderne kommer med. Det er svært for Einar at pege på noget specifikt, der ikke længere kan lade sig gøre, fordi konerne nu er med. Han nævner lidt i sjov, at de ikke længere kan fortælle sjofle historier til hinanden, men det betyder dog ikke så meget, *for det gjorde de efterhånden ikke så meget mere.* Der er ingen tvivl om, at Einar oplever, at det sociale rum er forandret, fordi konerne er med, og det var ikke det, der var *meningen med at gå sammen*, som han formulerer det. Einar har det godt med sit indre billede af venskabets værdi, som det er i dag, og han har ikke lyst til at risikere, at der skal rokkes ved dette billede, hvilket han ville kunne blive tvunget til, dersom hans kone pludselig

skal til at være del af dette eksklusive venskab.

Social mæthed

Et af de generelle livsvilkår ved at blive ældre er det at miste. Alderdommen er ligefrem blevet defineret som en periode, hvor der sker en 'akkumulering af tab' (Moss, Moss & Hansson 2002). Børnene er flyttet hjemmefra, arbejdslivet er ophørt, og helbredet begynder også at svigte. Måske dør ens ægtefælle, søskende eller venner tæt på. Men at man har haft en god ven på et tidspunkt i livet er ikke ensbetydende med, at man nødvendigvis skal skabe et nyt *bedste venskab*, hvis denne ven af den eller anden grund falder fra. Et fænomen, som vi observerede hos de interviewede, var et større behov for at være mere alene og en manglende lyst til at skabe nye venskaber, som det også er beskrevet i teorien om gerotranscendens, der handler om at vi som ældre definerer os selv og vores forhold til andre på ny og bliver mere selektive (Tornstam 2005b). Pensionisten Peter, der er 69 år og bor sammen med sin kone, fortæller hvordan ens omgangskreds bliver mindre og mindre i takt med, at man bliver ældre. Men det er kun en naturlig udvikling, mener han:

Jeg er meget udadventt, det er vi sådan set begge to, men altså vi har ikke lyst til at komme for tæt ind på livet af folk. Det har vi ikke brug for.

Han beskriver her en form for social mæthed, der er opstået for ham. Mange af de ældre, vi har interviewet, giver udtryk for lignende holdninger om social mæthed og taler om, at behovet for at se og møde andre mennesker er aftagende, og at de isolerer sig lidt. Flere af de pensionister, vi interviewede, beskrev, hvordan de ikke følte noget behov for at knytte nye tætte sociale relationer. En af de tætteste relationer er den, man har til ægtefællen, som man måske har delt et langt liv sammen med. Når denne ægtefælle er gået bort, eller et andet tæt venskab er gået i opløsning af den ene eller den anden grund, er der for mange ikke et umiddelbart behov for at involvere sig tæt i et andet

Der er ikke nogen direkte sammenhæng mellem at have godt samvær med andre mennesker og følelsen af venskab. Man kan på den ene side godt have en bred kreds af mennesker, som man ser ofte, uden at der dermed er tale om, at man har en oplevelse af venskab.

menneske igen.

Tove på 73 år beskriver, hvordan hun selv med de bedste venner ikke har den samme form for fortrolighed, som hun har med sin mand:

Anni [en veninde] snakker jeg også utrolig godt med, og vi ringer sammen engang imellem. Men jeg vil ikke sige, hun er en slyngveninde. Nej, det har jeg egentlig ikke, fordi jeg vurderer meget, hvad jeg siger, og hvad jeg ikke siger. Den eneste, jeg er 100 pct. åben for, det er min mand selvfølgelig.

Forestillingen om en ven

Religionspsykologen William James beskriver, hvordan mindet om en begivenhed kan opleves lige så stærkt eller somme tider stærkere end selve begivenheden, da den udspillede sig virkelighedens verden. Fx kan mindet om en fornærmelse gøre os mere sure, end vi rent faktisk blev i situationen (James 1902). Det samme synes at gælde for det gode venskab, som kan leve lige så stærkt i forestillingen, som i praksis. Forestillinger bygger ikke mindst på erfaringer fra det levede liv, som 'fremskrives' og definerer det potentielle rum for fremtiden. Når vi forsøger at indkredse venskabets betydning for de ældre, er det således helt centralt, at man tænker på dets *potentialitet*. Det kan godt være, at man som bedste venner ikke har mulighed for at ses så tit. Men det, at man har *muligheden* for at gøre det, hvis man vil, er helt afgøren-

de. Venskabet kan beskrives som et slags socialt spændingsfelt, der er skabt igennem fortidens virke, snarere end at det er en bestemt form nutidig praksis eller fælles deltagelse i bestemte aktiviteter eller interesser.

Det, at definere ens relation til et andet menneske som værende et godt venskab, er på linje med andre erfaringer, som først kan erkendes, når de ses i retrospektiv. Der er ikke nogen direkte sammenhæng mellem at have godt samvær med andre mennesker og følelsen af venskab. Man kan på den ene side godt have en bred kreds af mennesker, som man ser ofte, uden at der dermed er tale om, at man har en oplevelse af venskab. Måske fordi ens 'rigtige' venner er døde. På den anden side kan man også godt leve et relativt isoleret liv uden daglig kontakt til ret mange mennesker, men stadig have en indre oplevelse af, at man har nogle rigtig gode venner.

Om ægteskaber, se også kroniken på bagsiden

Note 1

Interviewcitaterne stammer fra et projekt finansieret af TrykFonden, der hedder *Tryghed og livskvalitet for ældre*, udført på Center for Forskning i Eksistens og Samfund, Sociologisk Institut, Københavns Universitet. Her blev 50 pensionister mellem 67 og 90 år hver især interviewet tre gange. Interviewpersonerne blev udvalgt i samarbejde med Gallup med henblik på at få en spredning på parametrene køn, alder, uddannelsesmæssig baggrund, politisk overbevisning og geografisk placering. Den første runde inter-

view handlede om det gode venskab, og hvilken rolle venskabet spiller i de ældres hverdagsliv.

Referencer

- Bergson, Henri (1946). *The Creative Mind – An Introduction to Metaphysics*, trans. M. L. Anderson. Westport, CT: Greenwood Press. First published as *La Pensée et le mouvant*, 1941.
- James, William (1952). *The varieties of religious experience, a study in human nature*. London : Longmans
- Leeson, George W. (2004). *Sociale netværk. Ældre Sagens fremtidsstudie*. rapport nr. 4, Ældre Sagen
- Moss, Miriam; Sidney Moss & Robert O. Hansson (2002) "Bereavement in Old Age". In: Stroebel, Margaret S. & Wolfgang Stroebel (eds.): *Handbook of bereavement, theory, research, and intervention*. Cambridge University Press.
- Platz, Merete (2005). *Et ældreliv i ensomhed?*, Skriftserien fra Gerontologisk Institut nr. 9, Hellerup Gerontologisk Institut
- Svare, Helge (2005). *Venskab*. Forlaget Boedal, Helsingør
- Tornstam, Lars (2005a). *Åldrandets socialpsykologi*, Nordstedts Akademiska Förlag
- Tornstam, Lars (2005b). *Gerotranscendence: A Developmental Theory of Positive Aging*, Springer Publishing Company, New York